

LOGOLENGTE ZUID-AS

Promotievoorstel Irene Janze

Korte omschrijving:

Logo's bestempelen de Zuidas tot zakelijk domein. Kan de Zuidas worden onteigend om hem vervolgens terug te geven aan de publieke gebruiker? Daartoe breek ik de iconen open en projecteer hun geschiedenissen langs de logolengte: een verticale as dwars door de Zuidas geslagen met horizontale verbanden.

Situering onderzoek in de discipline en het veld van artistiek onderzoek:

Internationaal gezien valt dit onderzoek binnen de hedendaagse ontwikkelingen van de culturele geografie, met name dat gebied waarin onderzoek wordt gedaan naar de rol van beeldvorming rondom bepaalde plekken en naar de commercialisering van de publieke ruimte in een tijdperk van globalisering.¹ Hier ligt de relatie met het onderzoek van eigen bodem naar de geschiedenis en erfgoed van stedelijke ruimte en landschap en de artistieke interventies in de publieke ruimte.²

Artistieke en theoretische uitgangspunten:

Mijn artistiek onderzoek richt zich op de wijze waarop globalisering lokaal materialiseert³ én hoe lokale actoren wereldwijde materiële (re)configuraties produceren⁴.

Mijn onderzoek richt zich dus op de constructie van locaties. Het project Logolengte onderzoekt de Zuidas, het nieuwe, internationale zakencentrum van Amsterdam. Op de Zuidas verschaffen logo's de torens hun identiteit en leggen de relatie tussen eigenaar en bezit. Ze brandmerken de plek tot een exclusieve, anonieme kantorenwijk, en verheffen het in een eenzijdig globaliseringverhaal tot een

---

¹ In de context van het internationale artistic research zijn er raakvlakken met het werk van Saskia Sassen, Scott Lash, David Harvey en David Gregory en het Italiaanse consortium Multiplicity. Deze laatste brengt al jaren de transformaties van de publieke ruimte in Europa beeldend en tekstueel in kaart (zie hun project *Uncertain States of Europe*). De studie in dit voorstel kan ook gerelateerd worden aan het werk van het interdisciplinaire onderzoeksteam onder leiding van architect Eyal Weizman aan het Goldsmiths College in Londen. Weizman brengt met grote regelmaat boeken en filmprojecten uit in dialoog met architecten, sociale geografen, beeldende kunstenaars, en filmmakers op het domein van 'the politics of space'.

² Dit wordt onder meer beoefend binnen het VU-onderzoeksinstituut CLUE (Cultural Landscape and Urban Environment), waarin de beoogde promotor van dit project, Prof. Ginette Verstraete, participeert. In het domein van artistieke interventies in de publieke ruimte sluit dit project aan bij de interventies die in Nederland onder leiding van Jeroen Boomgaard gebeuren en die ook aan de Jan Van Eyck Academie regelmatig worden uitgevoerd (onder leiding van Bavo en Van de Velde).

³ Internationale actoren: Tijdens mijn project Cityscapeeast, waarin ik de invloed van internationale gebeurtenissen op de publieke ruimte van stadslandschappen onderzocht, stuitte ik op tijdelijke nationale - en religieuze wegwerp-identiteiten (dia 2). Ik verzamelde het afval op de Dam na het huwelijk van Willem Alexander. De 'wegwerpsels' konden zo als een bruto nationaal afvalproduct op een Novib kalender worden geplaatst (dia 3). Ik vloog naar Rome ten tijde van de begrafenis van JPII (dia 4). Vergelijkt men een koffiekopje uit Rome met een koffiebeker die achtergelaten is op de toeschouwerbrug bij het WTC in New York, dan verraden zij onmiddellijk een nationale maat (dia 5). Literatuuronderzoek en mijn bevindingen op de plek zijn o.a. uitgewerkt in tekeningen en installaties (dia 6, 7), maar ook in lezingen, catalogi en in workshops.

⁴ Lokale actoren: In december 2007 bouwden Anton Dekker en ik, op uitnodiging van Unit 1, een kunstenaarsinitiatief, kunstlab ORBINO van Luc Deleu om tot live radiostudio Radio Orbino op FM 106.8 met een radius van 2.5 km langs de snelweg: de N242 (dia 8). Wij onderzochten middels schaalvergroting en -verkleining het 2,5 km lange speciale, lokale karakter van asfalt. We zoemden in op haar kleinste zandkorrel, haar berm, haar samenstelling en haar toekomst. We interviewden de omwonenden, wegwerkers en experts, brachten bezoeken aan bedrijven, raadpleegden archieven en bibliotheken, onderzochten de ondergrond en de geschiedenis en verzamelen allerlei soorten asfalt en snelweg geluiden. Er vonden live performances plaats, muzikanten, dichters, beeldend kunstenaars, wetenschappers, buurtbewoners, en toevallige voorbijgangers gebruikten de open microfoon. Zelfs de lokale tangovereniging bracht ons een bezoek. Er diverse werden workshops gegeven. Het idee bestaat dat asfaltwegen met haar bijbehorende geluidswanden universele verschijnselen zijn. Het tegendeel blijkt waar: wij vonden het bestek van de omwoners als afvalproduct in het basismateriaal van deze asfaltweg. De weg is letterlijk geworteld in haar lokale geschiedenis (dia 9). Radio Orbino was voor een maand dagelijks (12 uur per dag live) on air. Op Internet at [www.orbino.nl / projects/ Radio Orbino](http://www.orbino.nl/projects/Radio%20Orbino) is een archief (in sound, pics and movies) van de programma's en performances.

mondiaal bedrijventerrein⁵ en onttrekken het zicht aan de veelheid aan actoren die onder en boven de grond, ver weg en dichtbij, de Zuidas vormgeven. Lokale actoren, zoals de ijstong, de veenrug, de polder, het water, de wind bewerkstelligen hier globalisering.⁶ De snelweg en het spoor, zo bepalend voor de aanwezigheid van dit zakencentrum, volgen een oude poldersloot en het vliegveld rust op de stuwwal.⁷

Vraagstelling

Als de Zuidas niet louter anoniem, zakelijk en uitwisselbaar is, kan ik hem dan onteigenen en vervolgens weer toe-eigenen door hem onderdeel te laten worden van geologische, kunsthistorische, planologische en cultuurfilosofische verschijnselen? Welke kunstingreep is krachtig genoeg om bij terugplaatsing in de openbaarheid overeind te blijven?⁸ Immers in de huidige massamediale cultuur lijkt alles openbaar, maar regeert eentonigheid.⁹ Welke handelingen moet ik verrichten? Een handeling van tegenwerking?¹⁰ Een daad van infiltratie?¹¹ Een autonome actie?¹²

---

⁵ Zoals de zaterdagbijlage van de NRC onlangs nog publiceerde op zaterdag 23 januari j.l.: "De Zuidas is toch vooral een kantorenwijk geworden met het anonieme soort architectuur dat je overal ter wereld aantreft."

⁶ In twee onderzoeksrapporten heb ik de invloed van deze lokale actoren uitgebreid beschreven: 1. Interne Rapportage over de historische positie van de Zuidas voor prof. Verstraete, december 2008. 2. VU - kenniskwartier, onderzoeksrapport, januari, 2009. Het laatste verslag is door prof. Bosma, Hoogleraar Architectuurgeschiedenis en Erfgoedstudies aan de VU als voorbeeld en researchpaper gebruikt in zijn onderwijs module 'de creatieve stad', een werkcollegeverband tussen Researchmaster Letteren (Vrije Universiteit Amsterdam) en de Bacheloropleiding Informatie- en Interactief Ontwerp (Artez Arnhem). In dit rapport maakt de Zuidas "locale, regionale en internationale verschijnselen kenbaar, terwijl ze zelf tegelijkertijd 'verandert en verwordt', door deze verschijnselen. Op deze manier kan de Zuidas worden beschouwd al een fysieke arrangement van voortdurende configuraties van lichamelijke - en niet lichamelijke materie en betekenissen. In mijn onderzoek zal telkens opnieuw blijken dat ik de eigenschappen van de ruimte niet als autonoom zie, maar als in elkaar verstrengelde en elkaar producerende eigenschappen van verschijnselen. Het verschijnsel vormt de ontologische eenheid. Elk gegeven van de Zuidas is dus altijd onderdeel van een relatie en kan daarom niet als autonome component worden beschouwd." (Janze, 2009, p.7).

⁷ Tot aan de Omval heeft de Amstel een natuurlijk verloop, daar splitste de rivier in twee veenstroompjes richting de huidige Watergraafsmeer. De lopen van deze veenrivieren verraden de rand en de vorm van de smeltwaterafzettingen in het ijsbekken in de ondergrond (dia15). Het fijnmazige netwerk van water en wegen op het ingepolderde, aaneengesloten veen, zorgde voor een economische rendabel woon-werkverkeer met een goede fijnmazig wegennet en uitvalswegen naar het westen en zuiden. De dijken en wegen vormden zich naar de weilanden en sloten. De snelweg de A10, de trein en metro en het vlakbij gelegen Schiphol produceren een uitstekende locatie voor (inter)nationale dienstverlenende bedrijven. De (re)configuraties in de Zuidas voegen zich naar de weg. De polder schemert door de ruimtelijke rangschikking heen. De groene strook en het water langs de ABN/AMRO, het Mahlerplein met de Mahlerkloof voelen vertrouwd. De westenwind heeft er vrij spel. Ze sluiten aan op het poldergrid. Het rijke handelsdeel van Amsterdam is dus al eeuwen no/zw georiënteerd, ligt grof weg binnen de Kostverloren kade en de Amstel en volgt de oude ijs tong. Met de Zuidas als duurste stukje grond van Nederland op het keileem, de voetafdruk van de gletsjer. De bedrijven zorgen op hun beurt weer voor hogere torens, voor harde grond, verbetering van de infrastructuur en een heel ander imago van de plek. De grond en infrastructuur 'richten' de torens op, die op hun beurt de 'grond' weer inrichten. Materie is dus niet een vaststaand gegeven. Materialisaties worden gegenereerd én genereren. Materie doet én differentieert. Zo ook de Zuidas. Ook hij doet en differentieert. De 'Zuidas' acteert, bepaalt, doorsnijdt, voegt samen en wordt bepaald, beschreven en doorsneden.

⁸ Hoe kan je op de Zuidas een kunstinterventie verrichten zonder dat het meteen als een glossy sellingpoint wordt opgenomen in de dominante beeldvorming over de Zuidas. Maarten Doorman verwijst in zijn stuk 'Kunst in de val van de openbaarheid' op de mogelijkheid om de openbaarheid te ondermijnen: "Nooit was de openbaarheid in de beeldende kunsten zo groot als het afgelopen decennium(...) Is er niet juist sprake van een complot van de openbaarheid en zou de massacultuur van de samenzwering niet moeten worden ondermijnd door kunstenaars die streven naar nieuwe vormen van tegencultuur, zoals de kunstcriticus Sven Lütticken betoogt? Zou de kunst met andere woorden niet juist de openbaarheid moeten ondermijnen om aan de commercie, de massacultuur en aan de verplating van de kijkcijfers te ontkomen." brandendekwesties.janvaneyck.nl/teksten/MaartenDoorman.doc

⁹ (...) de mythen [in mijn geval de mythe van het zakelijke, glossy, anonieme karakter van de Zuidas, IJ] moeten op hun beurt weer ontmaskerd worden en in een nieuwe gedaante als een instrument van kritiek tegen het complot van de openbaarheid worden ingezet. Misschien overdreef Debord niet eens zo heel erg met z'n bewering dat de maatschappij van het geavanceerde spektakel, die schijnbaar zo is gericht op het openbaar maken van alles, in feite is gebaseerd op een 'totale overwinning van het geheim'. Wat betekent dit voor het begrip van de openbaarheid, zoals die vooral door de massamedia wordt gevormd? Elk medium is gebaseerd op selectie, en bij massamedia spelen er in dit selectieproces enorme belangen mee. Je zou kunnen zeggen dat de belangrijkste functie van de massamedia is om dingen te verbergen en te wissen; om de

Methode:

De vraagstelling wordt in 3 stappen beantwoord.

Stap1. Onteigening: openbreken van de logo's via logolengte-onderzoek:

Wat is logolengte-onderzoek? Dit is een door mij ontwikkelde mathematische, artistiek/wetenschappelijke methode waarmee ik de rol van actoren¹³ op een associatieve, elkaar producerende en stapelende manier kan beschrijven.¹⁴ De uitkomst van stap 1 zijn 'lengtes' van gebeurtenissen, die ik via wetenschappelijk archief-, literatuur- en kaartonderzoek verzamel.¹⁵ Bijvoorbeeld: het ING-logo. Dit logo hangt aan zijn 'house'¹⁶ op de plek van een herberg indertijd getekend door Rembrandt (dia 17). De ING-leeuw komt ook voor op een schilderij van Vermeer (dia 18).¹⁷ Een logo neemt ons zo mee naar allerlei gebeurtenissen.¹⁸ De tijd waarop deze gebeurtenissen plaats vonden wordt omgerekend in lengtes.¹⁹ Deze lengtes worden opgeteld bij de afstand van het beeldmerk tot aan de grond. Zo ontstaat de logolengte ING-Zuidas.²⁰

---

vorming van een historisch bewustzijn te voorkomen of te verstoren - en daarmee de vorming van een publiek, collectief geheugen dat de trivialiteit ontstijgt. (...) De karikatuur die moet doorgaan voor openbaarheid moet worden bekritiseerd en moet worden geconfronteerd met zijn eigen contradicties en taboes." Sven Lütticken, Het complot van de openbaarheid, www.skor.nl/article-2871-nl.html.

¹⁰ "Doch Ideen, die Kunst, Performance oder Politik zugrunde liegen, können nicht nur im Körper überleben. Die Idee der Performance, mit all ihren negativen und positiven Implikationen, erfordert Untersuchung, Analyse: eine Klarheit in Form und Ausdruck." A.J. Sabatini, *Terrorismus and Performance*, Parallele kunst, band 117, seite147.

¹¹ "Action *an sich* could give actual meaning to ideas that are deduced from it, like acts, freedom, judgement and power. At least as long as they are founded on a society that ensures plurality." U. Möntmann over H. Arendt: Introduction to art theorie, G.Rietveld Academy 2008-2009.

¹² Jeroen Boomgaard, *Radicale Autonomie*. Lectoraat Kunst en Publieke Ruimte.

¹³ Deze actoren kunnen menselijke - of niet menselijk, materieel of discursief, geologisch of cultureel zijn.

¹⁴ Inzichten vanuit specifieke invalshoeken en disciplines worden op een associatieve manier aan elkaar geregen. Deze selectie is gebaseerd op 'the diffractive approach and methodology' van Karen Barad. Zie Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham: Duke University Press. Dat houdt in mijn geval in dat ik geo(morfo)logische, economische, (kunst)historische, planologische en filosofische literatuur-, kaart- en archiefonderzoek verricht.

¹⁵ Dit onderzoeksterrein behelst filosofie, geologie, (kunst)geschiedenis, economie en planologie.

¹⁶ Het ING kantoor op de Zuidas heet ING House.

¹⁷ Dat schilderij brengt ons bij (hersens)kaarten en A. Damasio (*Het gelijk van Spinoza*, Wereldbibliotheek, 2003), projecties, panorama's en middelpunten, de Zeeuwse kustlijn en het Zeeuwse plantje meekrap (wiens sap oranje kleurt).

¹⁸ Het ABN AMRO logo neemt ons mee naar de Zuid-Afrikaanse diamant en AkzoNobel onthult dat de Zuidas ooit in een zoutmeer lag in tropische temperaturen nabij de evenaar. Hij migreerde over tijd naar meer gematigde klimaten.

¹⁹ Een logolengte is de lengte van beeldmerken hangend aan bedrijven tot aan de grond vermeerderd met "de lengte van gebeurtenissen" die voor de ontwikkeling van het logo van betekenis zijn geweest: de z.g. onzichtbare of ondergrondse "lengte" van het logo. Immers beeldmerken verwijzen naar gebeurtenissen/geschiedenissen die op een bepaalde tijd en plek hebben plaatsgevonden. Het selectie criterium is, of ik de geschiedenis tot de verbeelding kan laten spreken. De bijdrage aan de beleving van de plek speelt ook een belangrijke rol. De plek en tijd waar de gebeurtenissen plaatsvonden, worden omgerekend in lengtematen. Ten eerste, door jaren om te zetten in lengte (bijv 100.000 jaren geleden is 10 meter). Ten tweede, door de afstand van de plek waar de gebeurtenis heeft plaatsgevonden op te nemen als ruimtelijke correctiefactor. Dat wil zeggen, hoe verder een gebeurtenis van de Zuidas plaatsvindt (bijv. Mongolië), hoe groter de ruimtelijke correctiefactor. Met behulp van deze tijd/ruimte grafiek worden gebeurtenissen omgezet in vectoren. (dia 13) Deze 'gebeurtenis' logolengte wordt vervolgens opgeteld bij de 'grond' logolengte (lengte van het logo op de Zuidas tot aan de grond(dia 16)).

²⁰ Een ander voorbeeld is het logo van de VU (de griffioen). De VU staat op de kavel van boerderij Griffioen en breidt hiermee de logolengte uit naar landbouwgrond, ijstijden en opnieuw Rembrandt. Boer Griffioen wortelt het logo en ikt haar

Stap 2 Toe-eigening via het ontwikkelen van een logolengte-discourse:

De selectie van geschiedenissen met hun bijbehorende lengtes (resultaat van stap 1) zal in deze tweede fase worden uitgewerkt tot artistiek/wetenschappelijke publicaties en een boek.²¹

Stap 3: Kunstinterventies in publieke sferen:²²

Gedurende het onderzoek zullen sculpturen, tekeningen, installaties en performances worden uitgetoond.²³ Op basis van dit proces wordt een uiteindelijke kunstinterventie ontwikkeld.²⁴

Beoogde onderzoeksuitkomsten:

1. de logolengte is een artistiek idee. Immers, de logolengte geeft als methode niet alleen richting aan een artistieke proces, maar is zelf ook het resultaat van dit proces;
2. het toepassingsproces van de logolengte - methodiek leidt tot artistieke, (grafische) producten (de uitkomsten van lengtes van de logo's) en mathematische poëzie (de artistieke vector analyses);
3. workshops, presentaties, excursies, over onderzoeksresultaten in kunst - en wetenschapinstituten, bedrijven en publieke sferen;
4. een website met logolengte – logboek;
5. het schrijven van wetenschappelijke publicaties over resultaten uit het logolengte-onderzoek;
6. de site-specifieke kunstingreep;
7. een bijdrage aan de ontwikkeling van het vakgebied 'artistic research' welke voorbij gaat aan de dichotomie 'wetenschap–kunst'.

Motivatie in relatie tot eigen beroepspraktijk:

Ik ben artistiek researcher gespecialiseerd in de diffractische methode.²⁵ Meteen na mijn afstuderen aan de Rietveld Academie heb ik samen met de filosoof Huijter de Stichting 'Grensgevallen' opgericht. Stichting 'Grensgevallen' houdt zich bezig met het beproeven van grenzen tussen kunst- en wetenschapsdisciplines en het stimuleren van uitwisselingen tussen professionals uit die velden. Waar ik mij eerst voornamelijk bezighield met de kunst in de samenwerking met wetenschap, ben ik in de loop der tijd mijn eigen wetenschappelijke achtergrond (filosofie en geologie) in mijn werk gaan

---

op de Zuid-as. En daarmee haalt hij een belangrijke en uitgebreide geschiedenis over de Zuidas binnen. Immers die agrarische activiteit van boer Griffioen kon alleen daar plaats vinden door inpoldering van de afgegraven veenrug: het Amstelveen. Het 'oligotrofe veen' groeide op moerasgebieden tussen Amstelveen en Waterland. Dit veen volgde de contouren van een grote kleibak: de opvulling van het ijsbekken van Amsterdam. Het land kon daar lekker inzakken en de negatieve geomorfologie had een positieve uitkomst op het landschap. Het veen groeide tot wel 10 meter boven NAP. Het aflopende water vormde uiteindelijk een veenstroom: de Amstel. De natuurlijke loop van deze veen rivier verraadt de rand en de vorm van de smeltwaterafzettingen in het ijsbekken in de ondergrond. De griffioen: hij markeert hoog in de lucht het keileem en de stuwwal van de ijskap (dia 15).

²¹ Mogelijk platform voor deze publicaties zijn tijdschriften zoals het internationale digitale tijdschrift 'Leonardo online' (www.leonardo.info) en het digitale kunstwetenschappelijke tijdschrift 'Regina Goldmann Base' (in oprichting). Het boek (forthcoming) zal worden gelardeerd met kaarten en tekeningen.

²² Gedurende het onderzoek zullen sculpturen, tekeningen, installaties en performances worden uitgetoond. De uitkomsten van deze tussenstanden geven richting aan het onderzoek.

²³ Performances met elementen uit het onderzoek hebben al plaats gevonden in de Master Erfgoedstudies VU en de Bouwkeet Stedelijk Museum Amsterdam.) Interventies met mobiel lab(dia 20) tijdens de geschiedenisweek zijn in voorbereiding.

²⁴ Ik sluit niet uit dat de uiteindelijke kunstinterventie wordt uitgevoerd met medewerking van andere kunstenaars en architecten, zoals ook veel van mijn andere projecten in samenwerking met architecten en kunstenaars zijn uitgevoerd. Maar in dit stadium van het onderzoek kan ik nog niet veel over het uiteindelijke kunstwerk zeggen. Echter het wordt gerelateerd aan de 'tegenopenbaarheid' van Lütticken in de richting van een openbaar geheim.

²⁵ zoals beschreven in noot 13.

integreeren, uitmondend in de huidige positie aan de VU, waar ik artistiek onderzoek beoefen (logolengte onderzoek).

Noodzaak onderzoek:

Naast het beantwoorden van de vraagstelling draagt de specifieke invulling van dit promotietraject bij tot een verdere ontwikkeling van het onderzoeksterrein ‘artistic research’²⁶. De vraag naar de rol van kunst in onteigening-, toe-eigenings en terugplaatsingsprocessen vereist specificatie, verdieping en vertraging. De hoeveelheid kennis, vaardigheden en concentratie die nodig zijn om dit onderzoek uit te voeren, vraagt een langdurige voorziening.

Stappen gezet ter voorbereiding van de promotie:

Twee onderzoeken over de Zuidas.²⁷

Om de eerste stap uit te proberen heeft het Fonds BKVB en CLUE van de VU in 2009 een pilot van vijf maanden gesubsidieerd.²⁸ De eerste selecties zijn gepresenteerd bij de opening Amsterdam Bright City²⁹ in de vorm van een lezing/excursie. De Faculteit der Letteren van de VU heeft voor verdere ontwikkeling een nul - aanstelling gecreëerd.³⁰ Hierdoor is de eerste stap in een gevorderd stadium qua selectie van logo's en identificatie van gerelateerde verhalen. Deze pilot 'Logolengte' is positief geëvalueerd door de VU en heeft geleid tot het indienen van dit onderzoek als promotieonderwerp.

Samenstelling begeleiding: naast mijn promotor (prof. Verstraete, Faculteit der Letteren, VU) en twee co-promotoren (Dr. Hamers, Design Academy Eindhoven, afdeling Man and Public Space, Lectoraat Stad & Land; Ulrike Möntmann, kunstenaar, docent Rietveld academie, een kunstinstituut op de Zuidas), neemt Prof. Smit (Aardwetenschappen, VU) in het begeleidingsteam plaats.

Gesprekken met kunstenaars die promotieonderzoek doen en potentiële co-promotoren.³¹

Bezoek PhDArts Symposium³²

---

²⁶ Zie punt 7 beoogde onderzoeksresultaten

²⁷ zie noot 6.

²⁸ De pilot heeft geresulteerd in de selectie van vier logo's: de VU (griffioen), de ING (leeuw), Akzo nobel ('Bruce') en ABN/amro. Daarnaast is er internationaal comparatief onderzoek uitgevoerd. De plek de Zuidas is vergeleken met Örestad in Kopenhagen en de Avinguda Diagonaal in Barcelona. Zie verslag, ingeleverd bij het Fonds BKVB.

²⁹ Amsterdam Bright City: Cosmopolism 2025, oude stad /nieuwe stad: creative city, 4 juni, 2009.

³⁰ voor een dag in de week.

³¹ Zoals Krien Clevis, Martijn Hendriks, Kitty Zijlmans, Peter Peters en Rob van Gerwen.

³² Symposium 'The Artist as Researcher', 5-6 Februari, 2010, Den Haag.

